

نصر الله صالحی

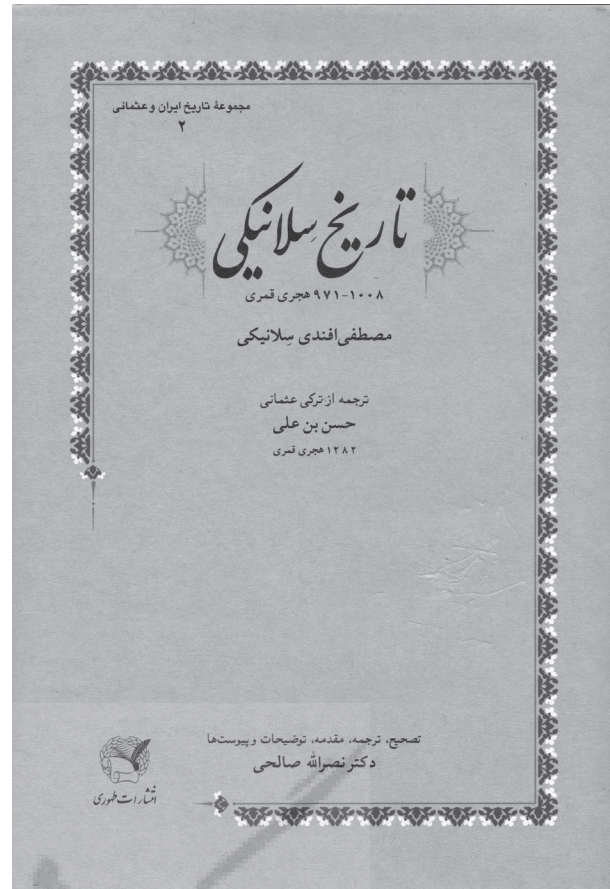
در حلول جمادی الآخر سنه ۹۹۶ این فقیر به کتابت افواج
سلحداران مأمور سفر شرق شده قرار دادم که خدمت سردار
اکرم رفته تبدلات و حوادث وقوع یافته را در آنجا نویسم.
(همانجا)

بنابراین، وی بر خوردهای نظامی سپاهیان صفوی و عثمانی را
در قفقاز از نزدیک دید و در اثر خود به گزارش آن پرداخت
(همان: ۲۴۳ - ۲۵۱). سلانکی بعد از بازگشت سپاهیان به
استانبول بر توزیع مواجب سپاهیان نظارت داشت، اما کمی بعد
بدون هیچ دلیلی در ۹۹۷ ق از منصب کاتبی عزل شد (همان:
۲۵۸). در زمان برکناری از منصب مزبور، به توصیه صدر اعظم
سنان پاشا، مسئولیت مهمانداری شاهزاده حیدر میرزا که به
عنوان گروگان به استانبول فرستاده شده بود را بر عهده گرفت
(İpşirli, 1978: 423). وی به دلیل مسئولیتی که داشت، در اثر
خود درباره شاهزاده مزبور مطالب ارزشمندی آورده است
(سلانکی، ۱۲۸۱ ق: ۲۶۱ - ۲۶۳).

با پناهنده شدن خان احمد گیلانی به عثمانی و ورود او به
استانبول در ربیع الاول ۱۰۰۰، مسئولیت مهمانداری او به عهده
سلانکی گذاشته شد (İpşirli, 1978: 424). از آنجا که سلانکی
مدت‌ها از نزدیک با خان مزبور ارتباط داشت، در تاریخ خود
گزارش‌های مفیدی از دانش و شخصیت او آورده است. وی
از سال مذکور تا ۱۰۰۸ ق چندین بار به مناصب مختلف گمارده
شد. از آنجا که اثر سلانکی به یکباره در شوال ۱۰۰۸ پایان
می‌یابد، می‌توان احتمال داد که او کمی بعد از این تاریخ

سلانکی از مورخان و دولتمردان مطرح عثمانی در سده دهم
هجری است. درباره خانواده، تحصیلات و زندگی خصوصی
او آگاهی دقیقی در دست نیست، حتی تاریخ تولد و درگذشت
او نیز روشن نیست. اطلاعاتی که بروسه‌لی محمد طاهر
درباره سلانکی ارائه می‌کند بسیار ناچیز است (بروسه‌لی،
۱۳۴۲ ق: ۶۸/۳). از طرفی، جمال‌الدین نیز به صراحت اظهار
می‌کند که هیچ گزارش مشروحی درباره زندگی سلانکی
نیافته است (جمال‌الدین، ۲۰۰۳ م: ۴۸). آگاهی‌های ما درباره او
محدود به اثر مهم او، یعنی تاریخ سلانکی است. بنا به
تصریح خود او، نخستین بار به عنوان مقاطعه‌چی (= مأمور
رسیدگی به اراضی اقطاع) حرمین شریفین منصوب شد. زمان
انتصاب او به این مقام به درستی روشن نیست، اما وی در
۹۸۸ ق از این مقام برکنار شد و به استانبول بازگشت و به
مدت چهار سال دوات‌دار نشانجی محمد پاشا شد (سلانکی،
۱۲۸۱ ق: ۱۵۹، ۱۶۱). در شعبان ۹۹۲ که ایلچی صفویان، ابراهیم
خان تواجی، در دیوان عالی با صدر اعظم عثمان پاشا دیدار
کرد، وی نیز در دیوان حضور داشت؛ چنان‌که در تاریخ خود
به نقل مختصر این دیدار پرداخته است (همان: ۱۸۱).

سلانکی در ذیحجه ۹۹۵ به مقام کاتبی سلحداران
(= سلحدار کاتبی) رسید (همان: ۲۳۵). در سال ۹۹۶ ق که سردار
عثمانی، فرهاد پاشا، مأمور لشکرکشی به قلمرو صفویان در
گنجه بود، سلانکی به عنوان مورخ، موظف به حضور در این
سفر نظامی شد (همان: ۲۴۳). وی می‌نویسد:

لشکرکشی مهم به سیکتوار (Szigetvar/ Sigetvar) در اواخر عمر سلیمان قانونی (سلانیکلی، ۱۳۸۹: ۱۰۷-۱۶۴) و به قلمرو ایران در قفقاز در اوائل سلطنت مراد سوم (همان: ۳۲۰-۳۳۲) حضور داشته است؛ از این رو وقایع این دو لشکرکشی را به تفصیل نوشته و وقایع استانبول در زمان لشکرکشی را، به دلیل حضور نداشتن در پایتخت، از منابع دیگر نقل کرده است (İpşirli, 1978: 422). بنابراین، تاریخ وی حاصل مشاهدات شخصی و نیز استفاده از اسناد و مدارک رسمی دولتی است. او اثر خود را از اوایل صفر ۹۷۱ شروع می‌کند و تا اواسط شوال ۱۰۰۸ به تألیف آن ادامه می‌دهد. کتاب مشتمل بر وقایع دوران چهار سلطان عثمانی (سلیمان قانونی، سلیم دوم، مراد سوم و محمد سوم) است. دوران سلطنت این چهار سلطان عثمانی، هم‌زمان بوده است با سلطنت چهار پادشاه صفوی: سیزده سال پایانی شاه طهماسب، شاه اسماعیل دوم، شاه محمد خدابنده و دوازده سال نخست شاه عباس یکم. سلانیکلی در تألیف اثر خود بیش از آن که متکی به منابع

در گذشته باشد (رفیق، ۱۹۲۴: ۴۹).
۳۹. تاریخ سلانیکلی. سلانیکلی شهرت اصلی خود را مدیون تاریخ بسیار دقیق و مفصلی است که درباره وقایع دولت عثمانی در خلال مأموریت‌هایی که داشته، نوشته است (Şeşen, 1998: 302). می‌توان گفت اهمیت سلانیکلی بیش از مناصب و مشاغل که داشته، به تاریخی است که او به رشته تحریر درآورده است (۱.۵. ترک، ذیل مدخل، ۱۰/ ۳۵۰). تاریخ سلانیکلی از اول صفر ۹۷۱ شروع می‌شود و تا شوال ۱۰۰۸ ادامه می‌یابد. از آنجا که سلانیکلی عهده‌دار منصب روزنامه‌چی بوده، وقایع را روزبه‌روز از نزدیک دنبال می‌کرده است. به‌ویژه از زمان به سلطنت رسیدن سلطان مراد سوم (۹۷۴ق/ ۱۵۶۶م)، وقایع روی داده در مرکز دولت عثمانی، یعنی استانبول، را با تفصیل و جزئیات بیشتر به قلم آورده است (Şeşen, 1998: 302). بنابراین، اثر سلانیکلی بیش از آنکه نقل وقایع باشد، یادداشت‌های روزانه‌ای است که به آن ماهیت «روزنامه» داده است (۱.۵. ترک، ذیل مدخل، ۱۰/ ۳۵۰). سلانیکلی خود در دو

ادب فارسی نیز واجد ارزش است. بخش مهمی از عناوین مطالب تاریخ سلانکی به زبان فارسی است. علاوه بر آن نویسنده در جای جای کتاب، در کنار اشعار ترکی، برای بیان بهتر مقصود، از اشعار فارسی بهره می‌جوید.

از نظر باینگر تاریخ سلانکی به عنوان یک اثر تاریخی بسیار ارزشمند است (Babinger, 1992: 151). کمی بیش از یک‌سوم کتاب، که تا سیزدهم ربیع‌الاول ۱۰۰۱ را شامل می‌شود، در ۱۲۸۱ق در استانبول چاپ شده است و در پایان آن تذکر داده شده که چون مابقی وقایع در تاریخ نعیما آمده، از چاپ آن خودداری شده است. چاپ ۱۲۸۱ق استانبول برای دومین بار به صورت نسخه‌برگردان به کوشش کلوس شوارز و رلاگ (Klaus Schware Verlag) همراه با مقدمه‌ای به قلم او در فرایبورگ در ۱۹۷۰م منتشر شد. تاریخ سلانکی چهارده ماه بعد از انتشار در استانبول، در تهران به دستور ناصرالدین شاه و به همت مترجمی به نام حسن بن علی (درباره کیستی مترجم این اثر نک. شیخ الحکامی، ۱۳۹۱) به فارسی برگردانده شده است (خطی، ش ۷۲۸، ۲: ۳۱۹؛ سلانکی، ۱۳۸۹: ۹۰). این ترجمه از سوی نصرالله صالحی تصحیح و همراه با گزیده قسمت‌های مربوط به ایران مابقی تاریخ سلانکی در تهران در سال ۱۳۸۹ منتشر شده است. ویلیام ساموئل پیچی (William Samuel Peachy) یک سال از تاریخ سلانکی را به عنوان موضوع رساله دکتری خود انتخاب و در ۱۹۸۴م از آن دفاع کرده است.^۱ تصحیح انتقادی متن کامل تاریخ سلانکی از سوی محمد ایشرلی (Mehmet İpşirli) در استانبول در سال ۱۹۹۹م در دو جلد به چاپ رسیده است. قسمت‌هایی از تاریخ سلانکی که در پیوند با تاریخ صفویان و قفقاز است، در ۱۹۹۲م به ترکی آذربایجانی ترجمه و در باکو منتشر شده است (Selaniki, 1992).

۱. مشخصات این پایان‌نامه از این قرار است:

Peachy, William Samuel. *A year in Selaniki's history: 1593-4 (Ottoman Turkey)*. Indiana University. Degree: PH.D. Date: 1984. pp. 660. Publication No: AAC8501471.

۵۴۰ صفحه از این اثر حجیم، متن پایان‌نامه و از صفحه ۵۴۰ به بعد متن تصحیح‌شده بخشی از تاریخ سلانکی و نیز گزیده اسناد بایگانی عثمانی در پیوند با موضوع پایان‌نامه است. اسناد مزبور به صورت استنساخ است.

دیگر باشد، متکی به دیده‌ها، شنیده‌ها و اسناد دیوان همایون بوده است (د. اسلام، ذیل مدخل، ۱۲۷/۹). او با توجه به مسئولیت‌هایی که برعهده داشته، از موقعیت شغلی خود استفاده کرده است و تا جایی که مقدور بوده از اسناد دولتی و خاطرات دولت‌مردان استفاده کرده است (د. ترک، ذیل مدخل، ۱۰/۳۵۰). سلانکی در نوشتن تاریخ صرفاً به نقل وقایع اکتفا نکرده، بلکه ارزیابی‌های انتقادی‌اش از اوضاع و احوال زمانه، جایگاه ویژه‌ای در اثر او دارد (Selaniki, 1992: xix)؛ سلانکی، ۱۳۸۹: ۷۶؛ رفیق، ۱۹۲۴م: ۵۱).

تاریخ سلانکی وقایع یک دوره ۳۷ ساله را شامل می‌شود، یعنی دورانی که روابط ایران و عثمانی بسیار پرتنش و توأم با جنگ‌های طولانی و برهه‌های کوتاه صلح و آرامش بوده است. این اثر، جدای از اهمیتی که برای تاریخ عثمانی و تاریخ اروپا دارد، از منظر تاریخ ایران عصر صفوی نیز از چند جهت حائز اهمیت است:

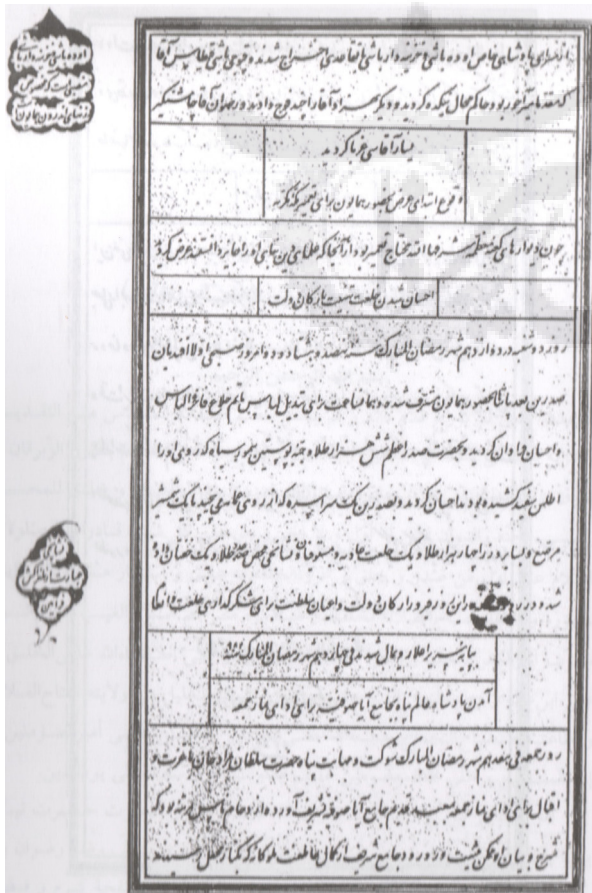
۱. حضور سلانکی در لشکرکشی عثمانی به قلمرو صفویان و ارائه مشاهدات شخصی از وقایع نظامی؛
۲. انتصاب سلانکی به عنوان مهماندار شاهزاده حیدر میرزا و همراهی با او از مرز دو کشور تا استانبول و خدمتگزاری او در پایتخت؛
۳. انتصاب سلانکی به عنوان مهماندار خاص خان احمد گیلانی در استانبول و حشر و نشر و گفت‌وگوهای علمی با خان مزبور، به گونه‌ای که آگاهی‌های مهمی از دوران اقامت خان احمد در استانبول و سپس رفتن او به عتبات و شروان در اختیار می‌گذارد؛
۴. حضور سلانکی در دربار عثمانی در هنگام ضیافت ایلچیان ایران در دیوان عالی و نیز در هنگام شرفیابی ایلچی به نزد سلطان و گزارش گوشه‌هایی از گفت‌وگوها و مذاکرات هیأت سفارت ایران با دولت‌مردان عثمانی (برای آگاهی بیشتر نک. صالحی، ۱۳۸۹).

از این جهت، تاریخ سلانکی و آثار مشابه آن، تا حد زیادی می‌توانند جای خالی سفارت‌نامه‌های نانوشتۀ ایلچیان ایران عصر صفوی را پر کنند (برای آگاهی بیشتر نک. سلانکی، ۱۳۸۹: ۲۴). تاریخ سلانکی جدای از اهمیت تاریخی، از نظر زبان و

منابع

- Babinger, Franz (1992). *Osmanli Tarih Yazarlari ve Eserleri*. tr. Coşkun Üçok. Ankara.
- *EI*. s.v. "Selaniki" (by Bekir Kütükoğlu).
- *İA*. s.v. "Selaniki" (by T. H.).
- İpşirli, Mehmet (1978). "Mustafa Selaniki and his History". İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı 9, pp.417- 471;
- Selaniki Mustafa Efendi (1992). *Tarix-i Selaniki, 1563-1600. /Azərbaycan və Qonşu Ölkələrin Tarixinə Dair İqtibaslar/*. Osmanlı Türk dilindən tərcümə edən Z. M. Bünyadov. Bakı: "Elm".
- _____ (1999). *Tarih-i Selaniki (971-1008 / 1563-1600)*. Hazırlayan: Prof. Dr. Mehmet İpşirli. 2 Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Şeşen, Ramazan (1998). *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*. İstanbul: ISAR. s. 317-18.
- *TDVİA*. "Selaniki" (by Mehmet İpşirli).

- بروسه‌لی محمد طاهر (۱۳۴۲ق). عثمانلی مؤلفلری. استانبول: مطبعة عامره.
- جمال‌الدین، محمد (۲۰۰۳م). آئینه ظرفاء. استانبول.
- رفیق، احمد (۱۹۲۴م). عالمرو و صنعتکارلر. [استانبول].
- سلانیکلی مصطفی افندی (۱۲۸۱ق). تاریخ سلانیکلی. استانبول.
- _____ (۱۳۸۹). تاریخ سلانیکلی (۹۷۱-۱۰۰۸ق).
- ترجمه از ترکی عثمانی، حسن‌بن علی؛ تصحیح، ترجمه، مقدمه، توضیحات و پیوست‌ها از نصرالله صالحی. تهران: طهوری.
- شیخ‌الحکامی، عمادالدین (۱۳۹۱). «مترجم تاریخ سلانیکلی کیست؟». گزارش میراث، س ۶، ش ۱ و ۲، ص ۱۰-۱۲.
- صالحی، نصرالله (۱۳۸۹). «ارزش گزارش‌های سلانیکلی درباره روابط عثمانی- صفوی (۱۰۰۸-۹۷۱ قمری)». فصلنامه تاریخ روابط خارجی، س ۱۱، ش ۴۴، ص ۸۳-۹۸.

نمونه دستنویس تاریخ سلانیکلی (ترجمه فارسی)

نمونه دستنویس تاریخ سلانیکلی (ترجمه فارسی)